

D.33

DİYANET İLMİ DERGİ

PEYGAMBERİMİZ HZ. MUHAMMED (SAV)
- ÖZEL SAYI -

2. Baskı

ANKARA - 2003

HZ. PEYGAMBER'İN BİR DİN TANIMI

-Bir Hadisin Semantik Tahlili-

Mehmet Görmez*

GİRİŞ

Bazı hadisler vardır ki, ister lafzen rivayet edilsin ister mana ile, nakl ve rivâyet esnâsında herhangi bir râvinin tasarrufuna mâruz kalsa da, bunların anlamında köklü bir değişikliğin olması düşünülemez. Anahtar kavramları ihtiva eden, tanımlamaların yapıldığı hadisler bu nevidendir. Ancak bu tür hadislerin anlaşılmasında sıkıntı doğurabilecek başka bir ihtimal sözkonusudur. O da ya tanımlamanın üzerine bina edildiği anahtar kavramın mensubu olduğu dilin tarihi içinde anlam kaymasına uğraması, ya da bir dilden başka bir dile tercüme edilirken “*anlama*” çerçevesinde bulunan unsurların tamamının o lisana çevrilememesidir. Bu gibi hallerde takip edilebilecek yol hadislerin hadislerle yorumu çerçevesinde sözkonusu kavramın Hz. Peygamber'den bize kadar intikal eden rivayetler bütünü içinde ne anlama geldiğini tespit etmektir. İşte bu çalışmada biz, Hz. Peygamber'in dini tanımlayan bir hadisini, dinin kendisi ile tanımladığı kavramın Arapçada anlam kaymasına uğraması ve Türkçemize tercüme edilirken, bunun gözönünde bulundurulmamasından dolayı nasıl yanlış anlaşıldığını ortaya koymaya çalışacağız.

DİN VE NASİHAT

Söz konusu edeceğimiz hadis-i şerif sahabeden İbn Abbas¹, Ebû Hureyre² ve Temim ed-Dârî'den ayrı ayrı rivayet edilmiştir. Ancak Hıristiyan bir din bilgini iken hicre-

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 İbn Hanbel, *Müsned*, I, 437.

2 İbn Hanbel, *Müsned*, II, 391.

tin dokuzuncu yılında Medine'ye gelerek İslam ile şereflenen sahabeden Temim ed-Dârî'nin³ rivayeti daha çok meşhurdur. Müslim ve Sünen-i Erbaa'da müsned, muttasıl bir isnadla rivayet edilen hadis, Buhari'de (bab) başlığı şeklinde muallak olarak yer almıştır. Zira Temim ed-Dârî'den rivayet eden Süheyl b. Ebi Sâlih, Buhari'nin şartlarını taşıyan bir ravi değildir.⁴ Bununla birlikte muteber bütün hadis tasniflerinde yer almış, mana ve muhteva bakımından İslam'ın temel dayanağı (medâru'l-İslâm) olarak kabul edilen dört hadisten⁵ biri olarak ümmetin hüsn-i kabulüne mazhar olmuş⁶ ve dilden dile dolaşarak günümüze kadar gelmiştir. Ne var ki hadiste dinin kendisi ile tanımlandığı "nasihat" kavramının anlam kaymasına uğraması veya anlam çerçevesi içinde bulunan unsurlardan sadece bir tanesinin öne çıkarılması ve bu şekliyle dilimize çevrilmesi hem dinin dörtte birine denk olduğu kabul edilen bu hadisin yanlış anlaşılmasına, hem de Hz. Peygamber'in yaptığı tek din tanımının gözlerden kaybolmasına yol açmıştır.

Sözkonusu hadisin orijinal metni şöyledir:

عن تميم الداري رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: الدين النصيحة قلنا لمن يا رسول الله قال لله ولكتابه
ولرسوله ولأئمة المسلمين وعامتهم

Temim ed-Dârî'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Din nasihattir. Biz kime (yahut kim için) diye sorduk o da Allah'a, Kitabına, Resulüne, müslümanların (meşrû) idarecilerine ve bütün müslümanlara dedi."⁷

Görüldüğü gibi burada anahtar kavram "nasihat" kelimesidir. Nasihat kelimesi doğru anlaşılmadan, yahut Hz. Peygamber'in bu kavramdan ne kastedtiği tespit edilmeden İslamın dörtte birine denk kabul edilen bu hadisin doğru anlaşılması mümkün değildir.

el-Hattabî'ye göre nasihat kelimesi tıpkı felah kelimesi gibi vecizu'l-esma'dandır. Yani çok anlamlı bir kelime olup birkaç kelime ile izah etmek mümkün değildir.⁸ İbn Manzûr da aynı kanaattedir. Ona göre de nasihat kelimesi Arapça'da çok geniş manaları olan bir kelimedir.⁹

İbn Manzûr'un da ifade ettiği gibi nasihat kavramını bir kelime ile izah etmek mümkün değildir.¹⁰ Zira anlam çerçevesi oldukça geniş olan bir kavramdır.

Ancak bütün manalarını iki noktada birleştirmek mümkündür:

3 İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 191; Nevevî, *Tehzîb*, I, 146.

4 Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, I, 321.

5 Sözkonusu diğer üç hadis, "Ameller niyetlere göredir," "Kişinin mâlâyânî şeyleri terketmesi güzel müslüman olduğunu gösterir," ve "Sizden biri kendi nefsi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe mümin olamaz" hadisleridir.

6 İbn Recep, *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, I, 56; Nevevî, *Tehzîb*, II, 510.

7 Müslim, *İmân*, I, 74.

8 Hattabî, *Garibu'l-Hadis*, II, 282; Suyutî, *Dîbâc*, I, 76.

9 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4438.

10 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4437.

1. Nasihat bir şeyi veya bir kimseyi içten ve gönülden sevmek, ona bağlanmak, ihlas, sadakat ve samimiyet demektir. نصح arı-duru oldu, saf oldu demektir. el-Esmaî [التاصح الخالص من العسل] Arapça'da saf bala nâsih dendiğini söylemiştir.¹¹ Çağdaş Arapça'da da saf bala العسل النصيح dendiği bilinmektedir.¹² İçinde aldatma duygusu olmayan, kalbi hâlis kimselere nâsih veya nasûh denmiştir. Nitekim Kur'an'da da içten, ihlaslı ve samimi olan tevbelere Tevbe-i Nasûh denmiştir.¹³ Bir hadiste Hz. Peygamber'e tevbe-i nasuh'un ne olduğu sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "Sahibini bir daha günaha sevketmeyen hâlis tevbedir."¹⁴ Ayrıca Arapçada bir kimsenin aldığı bir kumaş parçasını bedenine uygun bir elbiseye dönüştürdüğünü ifade etmek için de نصح fiili kullanılmıştır. Bu sebeple arapçada dikiş iğnesinin bir adı minsah'tır. Aynı'nin de belirttiği gibi kelimenin bu anlamını esas alacak olursak Nasûh kelimesinin içten ve gönülden yapılan samimi tevbelere sıfat olmasının sebebi, günahlarla yırtılan dinin tevbe ile yeniden dikilmesinden kaynaklanmıştır.¹⁵

2. Nasihat kelimesinin manalarının birleştiği ikinci anlamı insanları iyiye ve güzele sevk etmek için yapılan güzel konuşma, va'az, öğüt, tavsiye, ihtar ve ibret verici ders ifadeleri ile anlatılmıştır. Türkçeye de sadece bu anlamı geçmiştir.¹⁶ Aslında bu ikinci anlamı ile birinci anlam arasında bir ilişki kurulmamış da değildir. Nitekim İbn Manzûr bunu ارادة الخير للمتصوح له kendisine nasihat edilen kimsenin hayrını istemek¹⁷ diye ifade etmiştir. Gerek Osmanlı döneminde ve gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında tercüme edilen hadis eserlerinde İbn Mañzur'un bu ifadesinden hareketle nasihat kelimesi 'hayırhâhlik' (yani başkalarının iyiliğini istemek) diye tercüme edilmiştir.¹⁸

Burada yapılacak iş, Hz. Peygamber'in "Din nasihattir" derken bu iki anlam grubundan hangisini kastedtiğini tesbit etmektir. Biz bunu iki açıdan tesbit etmeye çalışacağız:

Birincisi, Hadisin anlam bütünlüğü açısından, ikincisi de Hadislerin Hadislerle yorumu çerçevesinde Hz. Peygamber'in sair hadislerde bu kelimeye yüklediği anlamı tesbit ederek.

11 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'an*, VII, 234.

12 *el-Muncid*, s. 468.

13 *Tahrîm*, 66/8.

14 Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, IV, 375; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 99; Tahâvî, *Şerhu Maani'l-Asâr*, IV, 290.

15 Aynî, *Umde*, I, 321.

16 Bkz. Şemseddin Sâmi, *Kamus-i Türki*, 1463; Ferid Devellioğlu, *Lûgat*, 809.

17 İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, IV, 4438.

18 Bkz. Hasan Hüsnü Erdem, *Kırk Hadis Tercümesi*, 26.

Hadisin kendi anlam bütünlüğü açısından nasihat kelimesine vaaz, öğüt, tavsiye anlamını vermek mümkün görünmemektedir. Zira sahabe dinin nasihat kelimesi ile tarif edildiğini duyar duymaz kime yahut kim için diye bir soru yöneltmiştir. Hadiste geçen كَلِمَةً kelimesini "kime?" diye tercüme etmek bu takdirde mümkün olmaz, zira Allah'a, Kitaba veya Resule vaaz, öğüt veya tavsiye söz konusu olamaz. Soru edatını "kim için?" diye tercüme ettiğimiz takdirde de Allah, Kitabı ve Resulu için öğüt vermek belki anlaşılabilir ama, müminlerin meşru idarecisini ve bütün müslümanlar için öğüt vermek ifadeleri hadisin anlam bütünlüğünü yine bozacaktır. Aslında bu anlamı esas alan şarihlerimiz hadisin izahında birinci anlama yakın ifadeler kullanmak durumunda kalmışlardır. Zira hemen hemen bütün şerhlerde Allah'a nasihat, onun varlığına ve birliğine iman; kitaba nasihat ayetlerine iman edip hükümleriyle amel etmek; Rasule nasihat onu seçip sünnetine tabi olmak; Müminlerin Emirine nasihat, haklı meselelerde onlara itaat etmek, zulmettiklerinde isyan çıkarmamak; müminlere nasihat ise her halükârda onların iyiliğini istemek diye izah edilmiştir.¹⁹

Nasihat kelimesinin Hz. Peygamber'den gelen diğer hadislerde ne anlama geldiğine gelince bunun ilk örneği Hz. Peygamber'in Medine'ye Hicret esnasında müminlerden aldığı biat içine bu kelimeyi dahil etmesidir.

• Ahmed b. Hanbel'in rivayetine göre, Cerir b. Abdullah şöyle demiştir: "Resulullah'a vardım ve sana İslam üzere biat etmeye geldim dedim. O da benim ellerimi tuttu ve *النصح لكل مسلم* her müslüman için nasihat sözü aldı. Ve sonra her kim insanlara merhamet etmezse Allah da ona merhamet etmez dedi."²⁰ Hz. Peygamber'in Cerir'den aldığı söz müslümanlara öğüt verme sözü değil, saflarına katıldığı müslümanlara karşı samimi olup, iki yüzlü bir nifak içinde olmama sözüdür. Nitekim aynı hadisin başka bir tarikiinde Cerir şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'e gittim ve bana şartlarını koş, dedim o da bana şöyle dedi: Allah'a kulluk edip ona hiç kimseyi şirk koşmayacaksın, sana farz olan namazını kılacaksın, zekatını vereceksin, müslümanlara karşı samimi olacaksın [*وتنصح للمسلم*] ve kâfirlerden ayrılıp, berî (uzak) olacaksın."²¹

• Hz. Ali ve Hz. Ebu Hureyre'nin ayrı tariklerle rivayet ettiklerine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Müslümanın müslüman üzerinde altı hakkı vardır: Selam verdiğiğinde selamını almak, aksırduğunda kendisine dua etmek, hastalandığında ziyaret etmek, davet ettiğinde icabet etmek, öldüğünde cenazesine iştirak etmek ve gıyabından ona karşı samimiyeti elden bırakmamak"

[*وإذا غاب أن ينصح له*] [*وينصح له بالغيب*].²²

19 İbn Recep, *Câmiu'l-Ulûm*, I, 215.

20 İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 358.

21 İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 360, 364, 365.

22 İbn Hanbel, *Müsned*, I, 89; II, 321; Nesâî, *Cenaiz*, 52, IV, 53; Darimî, *Sünen*, İstizan, II, 357, 2633.

• Müslümanların sadece birbirlerinin yüzlerine karşı değil, birbirlerinin gıyabında da samimi olmaları, evli eşler arasında fazlasıyla aranmış ve eşler arasındaki nasihat hali (içten ve gönülden bağlılık) Ebu Umame'nin rivayet ettiği bir hadiste şöyle ifade edilmiştir:

"Bir mümin için takva'dan sonra, salih bir eş kadar hayırlı ve yararlı bir şey olamaz; emrettiğinde itaat eder, yüzüne baktığında sevinç duyar, üzerine yemin içtiğinde yeminini boşa çıkarmaz ve onun gıyabında gerek nefsi ve gerekse mahlus konusunda samimiyeti ve bağlılığı devam eder." [وان غاب عنها نصحته]²³

• Buhari'nin rivayetine göre, Basra Valisi Ubeydullah b. Ziyâd sahâbeden Makil b. Yesar'ı hasta yatağında ziyaret etmiş; Makil ona şu hadisi nakletmiştir:

ما من عبد استرعاه الله رعية فلم يحطها بنصيحة ألا لم يجد رائحة الجنة

"Allah herhangi bir kulunu bir topluma idareci yapar da o idareci halkına samimiyetle kuşatmazsa cennetin kokusunu bile duyamayacaktır."²⁴

Nasihat kelimesine; ihlas, samimiyet, içten ve gönülden bağlanmak anlamı verildiği takdirde, zıt anlamı; aldatmak, kandırmak ve iki yüzlü davranmak olur. Nitekim aynı hadisin Müslim'de yer alan tariki nasihat kelimesinin zıt anlamı ile ifade edilmiştir. Müslim "Kendi halkını aldatan idarecinin hakettiği ceza" başlığı altında aynı hadise şu şekilde yer vermiştir:

ما من عبد يسترعيه الله رعية يموت يوم يموت وهو غاش إلا حرم الله عليه الجنة

"Allah bir kulunu bir toplumun başına getirir de, o da halkını aldatarak ölürse Allah cenneti ona haram kılar."²⁵

• Ebu Hureyre'nin rivayet ettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

خير الكسب كسب يد العامل إذا نصح

"En hayırlı kazanç el emeği ile elde edilen kazançtır. (Ancak çalışan) samimi olursa."²⁶ Görüldüğü gibi burada da nasihat kelimesinin öğüt ve tavsiye ile uzaktan yakından hiçbir ilgisi yoktur. Çalışan kişi, kimseyi aldatmadan ihlas ve samimiyeti elden bırakmadan elinin emeği ile kazanıyorsa elbette onun kazancı en hayırlı kazançtır.

• Ebu Umâme'den gelen bir başka rivayete göre Resul-i Ekrem şöyle buyurmuştur:

قال الله عز وجل أحب ما تعبدني به عبدي إني أنصح له

"Allah Buyuruyor ki; 'kulumun kendisiyle bana ibadet ettiği en sevimli şey, bana karşı ihlaslı ve samimi olmasıdır.'²⁷

23 İbn Mace, Nikah, I, 596, 1857.

24 Buhari, Ahkam, 8, VIII, 107.

25 Müslim, İman, 63, 227, I, 126.

26 İbn Hanbel, Müsned, II, 334, 357.

27 İbn Hanbel, Müsned, V, 254.

• Ebu Hureyre'den gelen bir rivayete göre Rasul-i Ekrem gördüğümüz rüyaları rastgele herkese anlatmamamız gerektiğini söylemiş, ancak, alim ve nâsih kimsele-re anlatabileceğimizi ifade etmiştir.

لا تقصروا الرؤيا إلا على عالم أو ناصح

“Rüyalarınızı sadece alim veya nâsih kimselere anlatınız.”²⁸

• Ebu Hureyre'den gelen diğer bir rivayete göre Rasul-i Ekrem sefere çıkarken şöyle dua etmiştir:

اللهم أنت الصاحب في السفر والخليفة في الأهل والحامل علي الظهر اللهم اصحبنا بنصح وأقلنا بذمة أعوذ بك من
ملع وعشاء السفر وكتابة القلب

“Allah'ım, seferde sahibimiz sensin, geride kalan ailemizi koruyacak sensin, bineklerin sırtında bizi taşıyan sensin. Allah'ım bizden nasihatı eksik etme, bizi himayenden ayırma, seferin meşakkatinden, değişimin kederinden sana sığınırım.”²⁹

Görüldüğü gibi hem nasihat kelimesinin sözlük anlamı, hem dini nasihat ile tarif eden hadisin iç bütünlüğü, hem de nasihat kelimesinin hadislerdeki kullanımı bu kelimenin ihlas, samimiyet, içten ve gönülden bağlılık anlamına geldiğini göstermektedir. Nitekim bazı hadisçiler böyle anlamışlardır.

el-Hennad'ın rivayet ettiğine göre Hz. Ömer bir hutbesinde halkına şöyle seslenmiştir:

إن لنا عليكم حقا النصيحة بالغيب والمعارنة علي الخير

“Gıyabımızda bize karşı samimi olmanız ve hayırlı işlerde bize yardım etmeniz bizim sizin üzerinizdeki hakkımızdır.”³⁰

Nasihat kelimesini şefkat, rahmet, ülfet ve meveddet kelimeleri ile birlikte zikreden Hakim Tirmizi'de³¹ kişinin herhangi bir kimsenin yüzüne karşı nasıl davranıyorsa, nasıl bir bağlılık ve samimiyet gösteriyorsa, gıyabında da öyle hareket etmesini nasihat olarak adlandırmıştır.³² el-Âcurri, Nasihat adını verdiği kitabın başında nasihatı şöyle tarif etmiştir;

إخلاص النية من شوائب الفساد في المعاملة بخلاف الغش

Nasihat, niyyetin her türlü muamelede kötü şaibelerden arınmasıdır. Zıddı aldatmaktır.³³ el-Âcurri'nin nasihatın zıttı olarak “ğışş” yani “aldatmak” kelimesine yer

28 Tirmizi, Rüya, 7; İbn Hanbel, Müsned, II, 169.

29 İbn Hanbel, Müsned, II, 401.

30 el-Hennad, Kitabu'l-zühd, II, 602.

31 Hakim, Nevâdiru'l-Usûl, II, 250.

32 Hakim, Nevadir, I, 361.

33 Kurtubi, el-Câmi', V, 234.

verdiğine dikkat edilmelidir. Deylemi ise nasihatın zıttı olarak "adavet" yani "düşmanlık" kelimesini kullanmıştır. O, el-Firdevs adlı eserinde şöyle der: "Her âlimle oturmayın! Sadece sizi beş şeyi terkedip beş haslete davet eden; yani şekden yakın'e, kibirden tevazuya, riya'dan ihlusa, rağmetten rahbete, adavetten nasihata davet eden alimlerle oturun."³⁴ Kurtubi'ye göre ise nasihatın zıttı ihanettir. Buna göre Allah'a, Rasulüne ve kitabına karşı nasihat içinde olmayanlar ihanet içindedirler.³⁵ Beyhaki'ye göre müslümanlara karşı nasihat içinde olmanın üç alameti (أعلام التصيحة) vardır:

1. Kalbin müslümanların elem ve kederlerinden dolayı hüznün duyması,
2. Müslümanların acılarına katlanmak,
3. Müslümanları, faydalı olan her maslahata irşad etmek.³⁶

Ebu Abdillah Muhammed b. Nasr el-Mervezi'ye göre nasihat kelimesinin asıl anlamı kim olursa olsun kalben bağlanmaktır. Nasihat farz ve nafîle olmak üzere ikiye ayrılır: Farz olan nasihat Allah'ın emirlerini yerine getirmek ve haram kıldıklarından kaçınmak derecesinde bağlanmaktır.³⁷

Buhari'nin iman ile ilgili hadislerin başında "ameller niyetlere göredir" hadisine yer verip sonunda ise bab başlığı olarak da olsa "Din nasihattır" hadisini zikretmesi oldukça manidardır. Zira bununla imanın amellerle birlikte niyete, niyetin ise ihlas ve samimiyete dayanması gerektiğini ima etmiştir.³⁸ İbn Hibban hadisin iki ayrı rivayeti için şöyle bir başlık kullanmıştır: "Kişinin Allah'ın dini konusunda kendisine ve bütün müslümanlara karşı samimi olması gerektiğini haber veren hadisler."³⁹

Kâmil Miras da Tecrid'in tercümesinde nasihat kalimesinin asıl anlamını tesbit etmiş ve şöyle demiştir: Gerek Mâzeri'ye gerekse diğer ehl-i lügâte göre nasihat, gişşin nakizi olarak müstameldir. Balı mumundan ayırıp tasfiye etmekten müştaktır. Sözü gillu gişş'ten tasfiye balı mumdan tasfiyeye teşbih edilmiştir. Binaenaleyh lügâten nasihat gönülden gillü gişşi çıkararak nasihat edilen kimsenin hayr ü saadetini samimiyetle arzu temenni etmektir. Bu mana kavlen nasihattır ki örfümüzde bu suretle müsta'meldir. Şeriat örfünde nasihat ise yalnız kavlen hayırhâhlik değildir. Temim-i Dâri'nin rivayet kardeşi olan "Dinin kemâli hâsseten nasihattır." Hadisi şerifteki nasihat efâl-i hayriye'ye de şamildir. Her hayır söz ve her hayır iş nasihattır.⁴⁰

34 Deylemi, *el-Firdevs*, V, 56.

35 Kurtubi, *el-Câmi*, X, 166.

36 Beyhaki, *Şuabu'l-İman*, VII, 523.

37 İbn Recep, *Câmiu'l-ülûm ve'l-hikem*, 179.

38 Buhari, *İmân*, 138.

39 İbn Hibbân, X, 435.40 Kâmil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, VI, 473.

40 Kâmil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, VI, 473.

Bütün bunlara rağmen gerek Türkiye’de, gerekse İslam âleminin diğer bölgelerinde nasihat kelimesini aldatılmak, kandırılmak, ihanet, adavet ve iki yüzlü davranmanın zıttı olarak “ihlas, samimiyet içten davranmak ve gönülden bağlanmak” anlamı değil de “öğüt, vaaz ve tavsiye” anlamı öne çıkmış ve bu hadis “din samimiyettir” yerine “din vaaz ve irşaddır” şeklinde anlaşılmıştır.

Vaizler yaptıkları işin, üstlendikleri görevin dinin özüne taalluk ettiğini ifade etmek için söze hep bu hadisle başlamış ve hadise de bu yanlış anlamı yüklemişlerdir. Bu hadisin, dinin dörtte birine denk sayıldığını daha önce ifade etmiştik. Buna göre Hadise yanlış anlam verdiğimizde dinin dörtte biri vaaz ve irşad; doğru anlam verdiğimizde ise dininin dörtte biri ihlas ve samimiyet olacaktır.

Öyleyse din nasihattir, nasihat ise samimiyettir.